

УДК 343.915

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЯННЯ

Мінченко С.І., д. ю. н., с. н. с.,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національна академія внутрішніх справ

Козаченко В.В., аспірант
кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено неповнолітнім злочинцям, які вчиняють хуліганські діяння. Розглядається характеристика неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські діяння. Аналізуються умови, що спонукають неповнолітніх до скоєння хуліганських діянь.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, хуліганство неповнолітніх, хуліганські діяння, кримінологічна характеристика.

Статья посвящена несовершеннолетним преступникам, которые совершают хулиганские деяния. Рассматривается характеристика несовершеннолетних преступников, совершающих хулиганские деяния. Анализируются условия, побуждающие несовершеннолетних к совершению хулиганских действий.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, хулиганство несовершеннолетних, хулиганские действия, криминологическая характеристика.

Minchenko S.I., Kozachenko V.V. CHARACTERISTICS OF JUVENILE OFFENDERS WHO COMMIT HOOLIGAN ACTS

The article is devoted to juvenile offenders who commit hooligan acts. The characteristics of juvenile offenders committing hooligan acts are considered. The conditions that encourage minors to commit hooligan acts are analyzed.

Key words: juvenile delinquency, hooliganism of minors, hooliganism, criminological characteristic.

Постановка проблеми. Майбутнє України як правової європейської держави залежить від реалій сьогодення. На жаль, кризові явища в економічній, політичній і соціальній сферах, притаманні перехідному трансформаційному етапу, на якому перебуває наша держава, впливають на кожну людину. Особливо вразливі до всіх негараздів діти. Міжнародно-правові документи, присвячені правам дітей, до яких відносять осіб до 18 років (зокрема, Декларація прав дитини 1959 р. та Конвенція про права дитини 1989 р.), націлюють усі держави на допомогу дітям і їх захист, на створення здорових умов життя та своєчасне розв'язання їхніх проблем. Однак відсутність соціально сприятливих умов для саморозвитку дитини в сучасному українському суспільстві часто призводить до девіацій (відхилень) у поведінці підлітка, а потім і до вчинення злочинів, а також хуліганства [1, с. 347].

Актуальність дослідження. Проблему кримінологічної характеристики хуліганства неповнолітніх вивчали І.О. Бугера, В.М. Пашенко, Ю.М. Зархін, В.Т. Красильников, Р.О. Петров, Т.С. Марчевська та інші вчені, які зробили аналіз проблем хуліганства дітей та визначили ефективні шляхи їх попередження й подолання [2, с. 28].

Мета статті – на основі чинного законодавства та наукових розробок дослідити сутність і зміст кримінологічної характеристики дітей, які вчиняють хуліганські діяння, а також розглянути проблему хуліганства дітей та показати важливість профілактичної

діяльності державних органів і недержавних організацій для запобігання вчиненню хуліганства підлітками.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж характеризувати неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські діяння, необхідно визначитись, до якого виду злочинів належить хуліганство за мотивацією злочинної поведінки. У цьому разі варто враховувати те, що для аналізованого делікту характерний специфічний мотив, безпосередньо визначений у диспозиції ст. 296 Кримінального кодексу України, – явна неповага до суспільства, а основним безпосереднім об'єктом злочину є громадський порядок. Звичайно, під час вчинення хуліганства, що супроводжувалося заподіянням шкоди особі (зокрема, нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження (знищення) майна), завжди мають місце активні дії у формі психічного чи фізичного насильства. І для більш точного й повного аналізу дітей, які вчиняють хуліганські діяння, необхідно враховувати, що ці особи вчиняють хуліганство з неповагою до суспільства та порушенням громадського порядку, що є визначальним для кваліфікації за ст. 296 Кримінального кодексу України.

У юридичній літературі поняття хуліганства неповнолітніх зазвичай пов'язують із віком суб'єкта злочину. Кримінальні ж навички, набуті особами в неповнолітньому віці, нерідко супроводжують їх упродовж тривалого часу, якщо не всього життя. Не випадково численні дослідження показують, що значна частка злочинців-рецидивістів свою першу суди-

мість отримали саме в неповнолітньому віці [3, с. 142].

Хуліганство неповнолітніх є самостійною кримінологічною проблемою, оскільки відрізняється від злочинності дорослих, що зумовлюється віком злочинців, який знаменує соціально-психологічні особливості цієї категорії та їх статус у суспільстві. Вік неповнолітніх злочинців зумовлений правовими чинниками: від 14 років (вік, з якого починається кримінальна відповідальність практично за всі діяння, які реально вчиняють неповнолітні) до 18 років (вік юридичного повноліття). Це вимагає вивчення тенденцій хуліганства неповнолітніх, розроблення пропозицій щодо її профілактики з урахуванням даних правопорушення серед дітей і молодших підлітків (вікова група 10–13 років), а також у середовищі молодих дорослих (вікова група 18–21 рік). Порівнюючи за кількісними показниками хуліганство неповнолітніх із хуліганством дорослих, необхідно виходити з того, що перша група охоплює чотирирічний період життя людини (14–18 років), а друга – десятиріччя після 18 років.

Як зазначає С.В. Якимова, вік є тією біологічною ознакою, що визначає соціально-психологічні особливості етіології злочинності неповнолітніх і специфіку засобів запобігання їм [4, с. 294].

Боротьба з хуліганством неповнолітніх розглядається як складова частина комплексної роботи з виховання молоді. Боротьба з хуліганством дітей, якщо базуватись на загальних положеннях кримінології, має специфіку, пов'язану з особою неповнолітніх. Ця специфіка полягає в понятійних характеристиках хуліганства неповнолітніх і її фонових явищ; у стані, структурі, динаміці; у причинах, мотивах і цілях злочинів; у характері умов, що сприяють скоєнню хуліганських діянь. Відповідно, мають також істотні особливості попередження злочинності неповнолітніх.

Під час характеристики особи неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські діяння, не можна ототожнювати їх із віковими особливостями. Вікові особливості притаманні всім підліткам і далеко не завжди є елементами «механізму» злочинної поведінки. Своєрідність та особливість рис неповнолітніх злочинців зумовлюють вчинення ними злочинів і притаманні саме підліткам. Соціально-демографічні особливості характеристики неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські діяння, пов'язані насамперед із тим, що злочини вчиняються переважно особами чоловічої статі старше 15 років та що «хуліганська активність» у середовищі різних вікових груп має значні розбіжності. Це пов'язано з особливостями статусу, рівнем розвитку, умовами виховання й контролю. Характерні особливості особи набуваються залежно від сімейного стану. Незважаючи на те, що факт виховання підлітка в неповній або неблагополучній сім'ї не є вирішальною ознакою неповнолітніх злочинців, усе-таки наявність обставин, які обмежують можливості сім'ї у вихованні дітей, чинить негативний вплив. Особливості культурно-освітньої характеристики пов'язані зі стійким відставанням за

освітнім рівнем підлітків, які вчиняють злочини, від своїх однолітків. У сфері дозвілля й побуту в більшості неповнолітніх злочинців переважає безцільне проведення часу (так звані «тусовки»). Нерідко роль лідерів у таких групах займають особи з негативною спрямованістю. Останнім часом спостерігається збільшення нервово-психічних розладів у підлітків, які вчиняють хуліганство, порівняно як із попередніми роками, так і з кількістю осіб, які хуліганство не вчиняли.

З 14–15 років настає критичний період у житті неповнолітнього. Підлітки переростають у юнаків і дівчат, визначають свою долю, у них формується світогляд, виникає потреба в самостійності, прагнення звільнитися з-під опіки батьків і вчителів. Це перехідний вік – період становлення особистості. Неповнолітні цього віку мають підвищену активність і рухливість, велику збудливість, мінливий настрій. Характер і світогляд у них ще цілком не сформувалися. Іноді вони готові заради помилкового героїства та неправильно зрозумілого почуття товариства вчинити злочин, узяти на себе чужу провину, ствердити себе в компанії друзів будь-яким чином [5, с. 179].

Як для розуміння кримінологічної характеристики, так і для профілактики хуліганства неповнолітніх дуже важливим є розуміння таких основних типів неповнолітніх злочинців:

1) випадковий – підліток, який є цілком слухняним і позитивним, потрапивши в особливу ситуацію, у силу випадкового збігу обставин, легковажності й неготовності до опору здійснює протиправне діяння;

2) нестійкий – підліток потрапляє у відповідну ситуацію та через свою нестійку позицію скоює злочин;

3) негативний – у підлітків цього типу переважає негативна спрямованість особистості, яка не досягла рівня сталої переваги злочинної поведінки над іншими;

4) злісний – такий підліток має стійку домінуючу антисуспільну спрямованість особистості, що зумовлена всією поведінкою цієї особи [2, с. 29].

До особливостей хуліганських діянь дітей відносять такі:

– хуліганство є частиною загальної злочинності, проте вчиняється особами від 14 до 18 років;

– нестабільність інституту сім'ї;

– спотворення моральних цінностей, які зазвичай є основою формування особистості;

– безробіття, фільми та передачі, у яких культивується жорстокість, до якої можна прийти шляхом легкого збагачення;

– незайнятість дітей та підлітків у позаурочний час.

На думку М.Б. Головкина та В.С. Батиргарєєвої, третє місце в структурі злочинності неповнолітніх посідають злочини насильницької спрямованості (хуліганство, тілесні ушкодження, умисні вбивства й зґвалтування), які разом становлять 9%. Хуліганство давно стало формою протесту делінквентного підліткового середовища. Ззовні хуліганські дії знаходять свій вияв у безглуздох актах агресії, жорстокості, вандалізму, порушенні громадського спокою та демонстрації бравати, п'яній

хвалькуватості, безкарності та явній неповазі до суспільства [6, с. 7]. Офіційні статистичні дані свідчать про те, що 30–36% неповнолітніх скоюють злочини разом із дорослими, 60–75% – у складі групи недалеко від місця проживання чи навчання, 10–15% вчиняють суспільно небезпечні дії в стані алкогольного сп'яніння [1, с. 348].

Усі ці дії становлять так званий зовнішній фасад, під яким приховані справжні мотиви хуліганства: ворожість, ненависть, жага самоствердитися через насильство до інших як демонстрація зверхності й переваги [7, с. 188].

Психологія підлітків середнього шкільного віку від 11 до 14–15 років характеризується широкими пізнавальними процесами, самостійністю, бажанням спілкуватися з людьми, розширенням самосвідомості, появою почуття обов'язку та відповідальності. Однак унаслідок вікових особливостей психіки вони не завжди правильно сприймають вчинки людей. У підлітків сильно розвинуті самовпевненість і самолюбство, виявляються неврівноваженість у поведінці, чутливість до зауважень оточуючих, іноді різкість і брутальність, некритичне оцінювання своїх вчинків та недостатня твердість волі. Бажання їх часто не відповідають реальним можливостям, тому в них ще зберігається схильність до фантазій і вигадки [8, с. 96].

Саме для підліткового хуліганства характерні немотивована агресія та жорстокість. Обов'язковим елементом хуліганства неповнолітніх є наявність глядацької аудиторії, яка своєю присутністю надає діям хуліганів зухвалості й цинізму. Груповим хуліганським діям підлітків властива екзальтація, коли зграя підлітків люту виявляє свій афект на вже поваленому потерпілому. Так, 14-річні З. та К. зустріли на вулиці свого однокласника, татарина за національністю, і без будь-яких причин почали жорстоко бити його. Коли потерпілий спробував чинити опір, його вдарили головою об цегляну стіну й нанесли ножове поранення в спину. Лише заволодівши ножом, скривавлений потерпілий зміг припинити агресію нападників [9].

На нашу думку, такі фонові явища, як алкоголізація та наркоманія, азартні ігри, статева розбещеність серед неповнолітніх, суттєво впливають на зміну структури хуліганства, що тягнє до збільшення насильницьких проявів, у тому числі з використанням холодної та вогнепальної зброї, під час вчинення хуліганських діянь.

Необхідно зазначити, що хоча хуліганство здійснюється здебільшого хлопцями, проте не можна залишати поза увагою хуліганство дівчат. Донедавна вони, як правило, вчиняли злочини корисливої спрямованості (переважно крадіжки). Нині поряд зі збереженням зазначеної тенденції дівчата дедалі наполегливіше тяжіють до насильства й жорстокості, брутальності та ненависті, намагаючись нічим не поступатися хлопцям-однокласникам.

Дівчаче хуліганство вирізняється афективними проявами, швидкою втратою самоконтролю, відсутністю почуття «адекватності помсти», безсублімативним виміщенням ненависті на конкретній особі.

Наприклад, 16-річна Т. увечері біля свого будинку зустріла ровесницю та енергійно почала з'ясовувати стосунки з приводу колишньої образи. Не очікуючи виправдань, Т. відразу почала завдавати численних ударів потерпілій в обличчя й по голові, а коли жертва впала, схопила її за волосся та била об землю до тих пір, доки на крики поваленої не відреагували випадкові перехожі, які втрутилися у хід бійки [10].

На жаль, такі випадки в судовій практиці не поодинокі. Дівчача агресивність і виняткова жорстокість залишаються до кінця не дослідженими. На наше переконання, насильство дівчат – це, з одного боку, збочена форма самоствердження, а з іншого – адаптація до загалом агресивного підліткового середовища. Останнім часом відбувається маскулінізація дівчат, особливо вихідців із соціально занедбаних сімей, набуття ними чоловічих рис характеру, засвоєння насильницьких стереотипів поведінки, що, помножені на емоційно більш нестійку, схильну до афективних спалахів жіночу психіку, загалом призводить до вчинення хуліганських дій [11].

Гнітюча атмосфера сімейного неблагополуччя, емоційної відчуженості, браку батьківського тепла, зразки аморальної й насильницької поведінки важко травмують психіку дітей, створюють комплекси неповноцінності, акумулюють злобу та ненависть до ворожого оточення. На цьому ґрунті виникають або ускладнюються різні емоційно-вольові розлади, що зовні проявляються в афективних спалахах немотивованої агресії й жорстокості [12, с. 55].

Необхідно констатувати, що «діти вулиць», як правило, – це вчорашні жертви сімейного неблагополуччя й насильства, байдужості з боку рідних, оточуючих і держави загалом. У більшості з них ослаблений соціальний імунітет, що прискорює скокування на соціальне «дно», де панують жорстокі звичаї, антисанітарія, аморальність, делінквентність. Усе буття в таких осередках іманентно проймається насильством і глумом над особистістю. Неприйняття й відсторонення з боку соціуму зумовлюють дезідентифікацію та ворожо-агресивне сприйняття соціальної реальності підлітками аналізованої категорії. Почуття нікчемності й незахищеності буття компенсуються в пияцтві, аморальності та насильстві як захисній реакції на вплив ворожого середовища. Вирішення надзвичайно актуальних у цьому віці завдань – самоствердження, подолання соціальної відчуженості – відбувається найлегшим і найшвидшим у реалізації хуліганським шляхом, в основі якого лежать ворожість і фрустрація [11, с. 121].

На відміну від хуліганських діянь, вчинених дорослими, хуліганство неповнолітніх вирізняється груповим характером. Майже повністю злочинів неповнолітні вчиняють у складі групи. Так, наприклад, до 75–80% хуліганства можуть вчинятися у складі групи. Зазвичай групи неповнолітніх нечисленні (2–3 особи), без стійкої організації, нетривалі за часом існування, оскільки були викриті правоохоронними органами, незважаючи на те, що формувалися з перспективою здійснення тривалої

злочинної діяльності. Прагнення неповнолітніх до об'єднання в злочинні групи зумовлене їх віковими й психологічними особливостями.

У неповнолітньому віці підлітки інстинктивно тяжіють до групового спілкування, проведення вільного часу, задоволення колективних потреб та інтересів. Неформальна група являє собою потужний інститут соціалізації, захищає її членів від зовнішнього втручання, генералізує вуличну й кримінальну субкультуру, заохочує протестні настрої та жорстоко карає відступників. Таке об'єднання згуртовує своїх членів, надає відчуття сили й корпоративності, допомагає перебороти страх. Серед безумовних переваг кримінальної групи можна назвати чисельне домінування над потерпілим, підтримку й захист співучасників у разі небезпеки, приклади нахабності, жорстокості та виняткового цинізму з боку лідерів об'єднань, які підтримують злочинний дух членів групи, здійснюють колективний та особистий тиск на нерішучих осіб. Проте навіть під час групових нападів неповнолітні обирають у потенційні жертви фізично слабших одноліток, жінок, осіб, які тимчасово перебувають у безпорадному стані, – дається взнаки їх боягузливо-малодушна сутність [12, с. 114].

Стосовно так званої відхиленої поведінки підлітків, яку в країнах Західної Європи, зокрема й в Англії, називають делінквентною, за даними поліції, до найпоширеніших її форм можна віднести такі: грубу або шумливу поведінку в громадських місцях; вандалські прояви, пов'язані з графіті, тобто несанкціонованим розписуванням стін житлових будинків, державних установ та організації; різні форми расової чи релігійної нетерпимості тощо [13, с. 34].

Розуміючи важливість профілактичної діяльності державних органів і недержавних організацій для запобігання вчиненню хуліганства підлітками, важливою причиною скоєння злочинів неповнолітніми можемо назвати невіршену проблему організації дитячого дозвілля. Перевірки стану виховної роботи за місцем проживання неповнолітніх практично не проводяться. Перевірка діяльності дитячих гуртків, клубів, спортивних секцій здебільшого має корупційний характер. Ця проблема ускладнюється тим, що триває процес комерціалізації дитячого дозвілля, що позбавляє підлітків із малозабезпечених сімей можливості відвідувати такі заклади. Паралельно із цим працюють комерційні комп'ютерні клуби, де підлітки за плату мають доступ до ігор, зміст яких ніким не контролюється та які, як правило, пропагують культ насильства й жорстокості. Репертуар ігор, що пропонується неповнолітнім, становлять жахи, катастрофи, бойовики тощо. Тому потрібно посилити від-

повідальність і контроль дорослих за поведінкою дітей, контроль за неблагополучними сім'ями, особливо звернути увагу на розвиток дітей, слідкувати за моральним станом неповнолітніх, збільшити кількість і якість профілактичних заходів із попередження вчинення хуліганства дітьми [2, с. 30].

Отже, визначальними для охарактеризування дітей, які вчиняють хуліганські діяння, є обмежений період формування особистості, мінливість соціальних позицій, зміст соціальних функцій та обмежена дієздатність.

Висновки. Підсумовуючи наведене, необхідно зазначити, що хуліганство, вчинене дітьми, має досить специфічний характер: з одного боку, воно входить у неосяжне поле дитячої делінквентності, а з іншого – переростає в злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність. Вивчення хуліганства в структурі злочинності має важливе наукове й прикладне значення для всебічного та повного розуміння природи досліджуваного виду злочинів із метою розроблення ефективних заходів запобігання хуліганству як поширеному негативному явищу соціальної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посібник. Х.: Право, 2014. 513 с.
2. Александренко О.В., Веселовська Н.О. Кримінологічна характеристика злочинів неповнолітніх. Молодий вчений. 2014. № 4(07). С. 28–30.
3. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. Юридичний вісник. 2014. № 2(31). С. 142–147.
4. Якимова С.В. Особливості кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2015. № 827. С. 292–299.
5. Корольчук В.В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 176–182.
6. Піщенко Г.І. Попередження хуліганства (кримінально-правові і кримінологічні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук; НАВС України. К., 1997. 20 с.
7. Зелінский А.Ф. Кримінальная психология: науч.-практ. издание. К.: Юринком Интер, 1999. 240 с.
8. Александров Ю.В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності неповнолітніх. Кримінологія і профілактика злочинів. К., 2000. С. 95–104.
9. Архівна кримінальна справа місцевого суду Комінтернівського району м. Харкова за 2001 рік.
10. Архівна кримінальна справа місцевого суду Московського району м. Харкова за 2001 рік.
11. Головкін Б.М., Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові. Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць. 2005. Вип. 10. С. 105–130.
12. Селецкий А.И., Тарарухин С.А. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением. К.: Вища школа, 1981. 238 с.
13. Roe S., Ashe J. Young people and crime: findings from the 2006 offending, crime and justice survey. London, 2008. 34 p. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110218140046/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs08/hsob0908.pdf>.